

Kako težko je pri več avtorjih doseči enotnost, se pokaže iz tega, da celó edini avtor Glonar v Nemško-slovenskem slovarju 1934 pri *Sträfling* pravi „kaznjeneč“, letos pa se mu v Slovarju slovenskega jezika zdi prav: kažnjeneč.

Delo bo treba kar proučevati, če si hočeš prisvojiti celo vrsto novih lepih izrazov: grlovka = dávica (v dosedanjih slovarjih dávica), gosposček (visokomerec, Hochstapler), svršnica (pelerina), povečalnik (drobnogled), vršina vodé (nivó), kljukec (Dietrich), brate (krošnjar), pelin dobiti (češko: dostati košíkem), rušati (Bartl slabše: rušiti, tolminsko: rezati). Odkod je neki *hadrijan* za koper ali smrdilj? Francoski zastareli blondinec (gizdalin) očividno cika na novo modo barvanja las.

„Pravopis“, predrag za naše razmere, bo treba torej v tem in onem izpopolniti, zagladiti marsikako neskladnost, kajti zdaj še velja o njem šestomer letošnjega godovnika: Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est.

A. Debeljak.

O p o m b a. Uredništvo „Ljubljanskega Zvona“ se bo odslej držalo novega „Slovenskega pravopisa“, ki je kljub pomanjkljivostim važna pridobitev. Upoštevali bomo le živ, tvoren jezik leposlovcev in izpremembe, ki jih bodo predlagali kritiki in jih osvoji — kakor upamo — tudi nova redakcija Pravopisa.

J. K.

FRANCE KIDRIČ

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA. Od začetka do marčne revolucije. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. II. (1931), III. (1932) in IV. (1935) snopič.

Po idejni in metodološki usmerjenosti razodeva Kidričevo obsežno literarno-zgodovinsko delo izrazit, miselno povsem dograjen znanstven nazor. Literarnega dogajanja ne pojmuje ozko aprioristično ali abstraktno, ne oklepa ga v nasilne dogmatične opredelitve, ampak išče osnov vsega književnega razvoja v dejstvenosti in zgodovinski stvarnosti. Njegova analiza je dosledna, natančna, dognana, poglobljena s sodobnim historičnim kriticizmom, ki zavrača vsako nepodprto sklepanje, vsako sintezo, ki ni zgrajena na neizpodbitnih ugotovitvah predmetne resničnosti. Profesor Kidrič pa ni le prodoren razčlenjevalec in nepristranski iskalec objektivne znanstvene resnice, ampak tudi v metodi dovršen sistematik, čigar idejni in literarno-zgodovinski zaključki temelje na vsestransko domišljenih, vestno raziskanih dognanjih. Pri orisu obdobj, struj ali gibanj se ne omejuje zgolj na jezikovni ali literarni razvoj, temveč upošteva tudi splošno idejni, kulturni, politični in socialni položaj takratnega časa, kolikor je posredno ali neposredno učinkoval na porast ali padanje književne tvornosti. Z vzorednim primerjanjem slovenskega slovstvenega življenja z istodobnimi evropskimi idejnimi in literarnimi tokovi pa je postavil raziskovanje naše preteklosti v globljo znanstveno problematiko ter tako izpopolnil svoja metodološka načela z novimi literarno-zgodovinskimi perspektivami.

Na teh osnovah je zgrajena tudi obširna *Zgodovina slovenskega slovstva*, ki je po tehtnosti izsledkov, vsebinski izčrpnosti in znanstveni temeljitosti prva res dovršena sinteza našega jezikovno-kulturnega in literarnega razvoja od šestega stoletja pa do marčne revolucije. V njej je dr. Kidrič z mnogimi novimi viri in dokumenti dokončno očrtal zgodovinsko pot, svojevrstnost in vrednost slovenske reformacije, protireformacije in preporoda. Po-

sameznim osebnostim je odkazal njih pravo mesto, ocenil njihovo prizadevanje in delo, pokazal njih miselnost ter obenem ovrigel razna zmotna ali preenostranska tolmačenja naše preteklosti. Z bogatim gradivom, ki je bilo doslej še neraziskano ali neuporabljeno, je podprl svoje izhodiščne teze, zasnoval na njih vodilno idejo celotnega spisa ter obenem utemeljil tudi metodološki način obravnavanja tvarine. S svojo kritično tenkovidnostjo ni razrešil le mnogih zamotanih problemov, ki jih je literarni zgodovinar doslej prezrl ali brez pravega vzroka omalovaževal njih pomembnost, ampak jih je znanstveno ocenil, razložil in vpletel v celoto. Dotaknil se je vsega, kar se mu je zdelo odločilne važnosti za oris dobe, njenih struj ali gibanj, kar je povzročilo vznik slovstvenih ideologij ali usmeritev, kar bi vsestransko osvetlilo individualna ali skupinska stremljenja (n. pr. preporodni krožki) in pripomoglo k pravilnemu vrednotenju vsega zgodovinskega dogajanja. Tako je v svoji „Zgodovini“ zbral in smotrno razporedil domala vse, kar spada v območje našega duševnega življenja v teh stoletjih, jasno pokazal značilno črto našega kulturno-literarnega razvoja z osrednjo mislijo o postopni tvorbi slovenske jezikovne in narodne zavesti od začetnih, skoraj neznatnih klic do vedno določnejših programskih manifestacij slovenske prebujenosti v začetku 19. stoletja.

V drugem, tretjem in četrtem snopiču je dr. Kidrič opisal podrobno zgodovino slovenskega preporoda od njegovega nastopa sredi 18. stoletja pa do „petega razdobja Zoisovega mentorstva“ (1813—1819), ko so se začele pri nas pojavljati že nove literarne ideje. Izhodišče preporodne dobe vidi predvsem v jezikovno-kulturnem programu, kakor ga je izpovedal Pohlin v svoji — znanstveno docela nekritični, a preporodno vendar-le pomembni — slovnici leta 1768., kjer je v uvodu dokazoval sposobnost kranjsčine (v ožjem smislu slovensčine) za slovniško obravnavanje, naglašal njeno upoštevanje v preteklosti za papeža Hadrijana, opozarjal na starost naroda in obenem poudarjal njeno sodobno koristnost za izobraževanje ljudstva in duhovščine. Vznik Pohlinove miselnosti tehtno tolmači s splošnim vzdušjem takratne dobe, tudi z evropskimi idejnimi vplivi, dasi še niso pri prvem preporoditelju vsi res opazljivi (uporniški vpliv Voltaira ali Rousseauja), dočim se je njegov nazor, ki se je čedalje bolj nagibal k geslom praktičnega prosvetljenstva, gotovo izoblikoval v tesnem stiku s Čehi na Dunaju. Začetno usmeritev prve preporodne generacije, ki jo predstavljata zlasti Pohlinov krog in Herbersteinov janzenistični krožek, je dr. Kidrič tehtno označil za „jezikovno, literarno in kulturno gibanje“ (II, 142), ki se še ni otreslo pokrajinskega patriotizma, racionalističnega filologiziranja in versko sektantske propagande (janzenizem!), da bi lahko sprožilo zavestno slovensko narodno misel. Prav gotovo je šlo Herbersteinu predvsem za razširjanje novih verskih idej, ki so v marsičem dopolnjevale avstrijski jožefinizem; ni pa dvoma, da je z uporabo slovenskega jezika v ta namen neposredno koristil tudi slovenskemu preporodu.

Važen napredek v razširitvi Pohlinovega prvotnega programa pa pomeni Kumerdejev „domoljubni načrt“ iz leta 1773., ki je bil namenjen avstrijski vladi. Izredno jasno in določno izraža avtor v tej spomenici mnenje, naj bi se učili Slovenci pisanja in čitanja v svojem jeziku in naj bi se zato priredile ali poslovenile učne knjige za ljudsko šolo. Dr. Kidrič je z natančno osvetljavo šolske politike avstrijskega prosvetljenstva in s podrobnim opisom

živahnega tekmovanja med Kumerdejem, Edlingom in Herbersteinovim najodločnejšim janzenističnim somišljenikom Japljem vsestransko razjasnil porast preporodne delavnosti, ki je dobila v prirejanju slovenskih šolskih učbenikov svoje stvarno torišče. Na razmah preporodne miselnosti pa je zlasti dobro opozoril tudi pri analizi Kumerdejeve „filološke akademije“, kjer je upošteval važni, nemško sestavljeni Kumerdejev nagovor za sejo slovenskih filologov 28. maja 1779. „Prišel je ugoden trenutek“, izjavlja tu Kumerdej, „ko nimamo več vzroka, da bi se sramovali, ako govorimo kranjski. Vsakršen napor se upotreblja, da se pomakne ta skriti jezik iz svoje temote v svetlobo.“ Iz njegovih besed pa že tudi zazveni tolažilna zavest velike slovanske celokupnosti: „Naša deželica je že tako majhna, da se ne moremo ponašati na svetu. Narod, iz katerega izhajamo, je najbolj zaničevan v tako zvanem olikanem svetu; le presijajna dela naših rodnih bratov Rusov morejo to zaničevanje nekoliko zadrževati.“ (194 in 195.) Kljub pokrajinskemu tolmačenju Slovencev kaže Kumerdejeva izjava že širše perspektive, ki pa še niso politično opredeljene. Zrcalijo se zlasti v njegovi želji po „komunikaciji (Kranjcev) z drugimi narodi“ in po dograditvi samolastne jezikovno-kulturne narodne individualnosti.

Ob filoloških, nabožnih in šolskih tekstih pa se v tem obdobju pojavljajo že tudi prvi poskusi posvetnega pesništva, kar priča, da je skušal seči preporod polagoma tudi do višjih slovstvenih vrednot. Japljev rokopisni prevod Metastasijeve opere „Artaxerxes“ v letih 1773. do 1776. je začetni znanilec teh stremeljenj, ki pa so se uresničila prav za prav šele nekaj let kasneje. Kljub ozkosrčnemu, moralističnemu presojanju umetnosti niso niti janzenisti niti protijanzenisti preveč ovirali pesniškega oblikovanja, kolikor se je seveda strogo držalo mejá njihovega svetovnega nazora in ni skušalo zaiti predaletč zlasti v erotiki. Kljub izrazni okornosti, miselni naivnosti, baročni nabreklosti in pesniški nebogljenosti pomenijo *Pisanice* (1778, 1780, 1781) ob dveh odah v goriški „Raccolti“ (1779), kjer sta sodelovala Japelj in Lavrin, važen preporodni razmah v stremljenju po pesniškem izrazu in snovi. Zgodovinarju komparativistu nudijo „Pisanice“ v vsebini, obliki in ideji mnogo novih problemov; saj niso le prvi slovenski almanah, posnet po sodobnih evropskih vzorcih (skoraj gotovo seveda po dunajskem), nego tudi odmev evropskega baroka, ki je prišel k nam iz Nemčije in z Dunaja. Prav gotovo bi bilo zanimivo raziskati, v kakšni meri se je slovenski stihotvorec oddaljil od svojih vzorov, v čem je bil vsaj miselno izviren in kateri konkretni vplivi so sodelovali pri tem prvem skupnejšem „pesniškem“ poskusu. Dr. Kidrič je v vsebinskem, zlasti pa oblikovnem smislu tehtno ocenil Devova, Pohlinova, Miheličeva, Japljeva verzifikatorska prizadevanja, saj so utirala pot slovenski umetni pesmi, ki je dobila v Vodniku svojega prvega spretnjšega predstavnika.

S podrobnim orisom istočasnega nabožnoknjižnega, jezikovnega in slovstvenega gibanja na slovenski periferiji: na Koroškem, Štajerskem, Primorskem in v Prekmurju (Goriup, Küzmič, Lavrin i. dr.), ki se še ni docela priključilo k preporodnemu procesu, zlasti z natančno analizo Gutsmanovega filološkega dela, je dobila slika tega obdobja svojo zaokroženost. Edini Gutsman, čigar „Opombe“, slovnica (*Windische Sprachlehre*, 1777) in slovar so bile močna protiutež Pohlinovemu delu, je rasel s koroškega pokrajinskega domoljubja v širši pojem slovenstva in postal preporodno pomemben.

Zivahneje se je razmahnil slovenski preporod proti koncu 18. in v začetku 19. stoletja, ko je nastopil rod mlajših, nadarjenejših mož, ki so izšli prav iz Zoisovega kroga. Brez dvoma je velika Kidričeva zasluga, da je natančno prikazal in vsestransko ocenil to važno obdobje v zgodovini slovenskega slovstva; zlasti pa še, da je dokončno opredelil Zoisov idejni in stvarni pomen za razmah širše preporodne miselnosti, ki se je že docela otresla Pohlinovega in tudi janzenističnega preenostranskega programa. Z mnogimi novimi viri je v tretjem in četrtem snopiču do važnih potankosti pokazal Zoisove stike z najznačilnejšimi slovstvenimi zasnovami te dobe in ugotovil, v čem se je izražalo in v kakšni meri je bilo plodno literarno mentorstvo izobraženega, svobodoumnega tovarnarja in fevdalca. Kidrič je upravičeno poudaril, da je bil Zoisov slovenski preporodni program prav za prav le prosvetlenski, tedaj v mejah mentalitete, ki je temeljila na tedanjem evropskem racionalizmu. Kulturno delo na Kranjskem se je zdelo Zoisu potrebno zlasti zato, da se razširi in poglobi duševno obzorje ljudstva, ki je bilo navezano samo na slovenski jezik in bi sicer ne moglo do intelektualnih vrednot. Na ta način je razložljivo Zoisovo usmerjanje Vodnika, ki se mu je zdel kot spreten verzifikator in dober poznavalec slovenskega jezika najprikladnejši izvrševalec njegovih načrtov, dočim je podpiral pri Linhartu višja znanstvena stremeljenja. Zois je seveda polagoma širil in poglobljal svoj nazor o nalogah slovenskega jezika, vendar je kljub jasnejšim narodnim manifestacijam v dobi francoske Ilirije ostal v glavnem na prvotnih idejnih osnovah. Kidrič pa se ni ustavil le pri Zoisovem literarno-kulturnem mentorstvu, temveč je upošteval tudi njegovo ukvarjanje s prirodnimi vedami, kolikor je imelo biografski ali preporodni pomen (Zoisovo zbiranje gradiva za slovenski slovar rastlin, njegove ornitološke beležke itd.). Le tu in tam pri opisu Zoisovih gospodarskih in družinskih razmer je morda segel preveč v podrobnosti, ki bi spadale pač v celoti v mecenovo monografijo, dočim tu nekoliko motijo glavno črto pripovedovanja. Vendar so to tehtni izsledki, ki nam kažejo Zoisovo osebnost v povsem novi luči. Dr. Kidrič je vsestransko osvetlil telesno in duševno podobo tega svojevrstnega moža v naši kulturni zgodovini in ga upravičeno postavil za osrednjo osebnost preporodnega obdobja.

Do važnih potankosti pa je prikazal tudi doslednega svobodnjaka, odločnega pristaša revolucionarnih gesel Linharta, ki je po znanju in kritični prodornosti gotovo prekašal vse tedanje preporoditelje. Z izredno pomembnim zgodovinskim delom „Versuch einer Geschichte von Krain...“ (1788, 1791) je prvi uvedel v slovensko historiografijo nove vidike, temeljitejše problemsko razčlenjevanje preteklosti, ki bi morda zaslužilo podrobnejšo razlago. S prireditvijo Beaumarchaisovega „Figaroja“ in Richterjeve komedije „Die Feldmühle“ je Linhart ustvaril temelj kasnejšemu razvoju slovenske dramatike. — Prav posebno dovršen pa je Kidričev oris Vodnikove osebnosti in njegovega literarnega dela, ki ga ni le literarno-zgodovinsko razložil, temveč tudi vsebinsko in estetsko ocenil. Zaporedoma prikazuje Vodnika sodelavca pri „Pratikah“, urednika in glavnega sotrudnika „Ljubljanskih novic“, pisatelja, pesnika, profesorja, prireditelja šolskih knjig, zgodovinarja, filologa, kulturno-političnega navdušenca v dneh Napoleonove Ilirije, vse do brezuspešne borbe za razna profesorska mesta v Avstriji, ki ga je obsodila frankofilstva in upokojila. Vodnik je bil med vsemi tedanjimi preporoditelji

gotovo najbolj tvorna osebnost, mož, čigar preporodna miselnost se že ni več oklepala ozkega kranjskega stališča, ampak stremela po širših, vseslovenskih perspektivah, po nekakšnem kulturno-političnem slovenskem nazoru. Dasi se v pesmi ni dvignil do umetniških višin — kar je Kidrič pravilno poudaril —, vendar je bil v verzifikaciji vsekako začetnik nove dobe in je pomenil posebno pesniško vrednoto. Z natančno stilno analizo Vodnikove pesmi in proze pa je Kidrič načel izredno važen literarno-zgodovinski problem estetične razlage in vrednotenja literarnih proizvodov.

Mladega Kopitarja, čigar deskriptivna, znanstveno zasnovana slovnica pomeni odločen prelom s preteklostjo, je dr. Kidrič očrtal zlasti z razlago njegove duševne fiziognomije. Na ta način je globlje razložil idejno in življenjsko usmerjenost samoljubnega, brezobzirnega, sangviničnega, v sodbi do soljudi večkrat pristranskega, a vendar nadarjenega dunajskega slavista, čigar pomen je v tej dobi vedno bolj rasel. S spretnim opisom Kopitarjevega spletkarjenja na Dunaju proti Vodniku in Primicu pa je razjasnil mnogo stvari tedanjega preporodnega življenja pri nas. — Svojevrstna osebnost te dobe pa je bil prvi profesor slovenščine na graškem liceju, čustveni romantik v miselnosti in pesmi ter „največji entuziast ideje slovenskega preporoda“, Primic, čigar konstitucijska duševna bolezen (shicofrenija) je že zelo zgodaj tragično zatemnila njegovega duha. Kidrič je z umevanjem njegove duševnosti, z natančno presojo njegovega dela plastično podal Primčev pomen za razširitev slovenskega preporoda.

Ob te osrednje osebnosti pa je nanizal še vrsto manjših sodobnikov — Volkmerja, Staniča, Kuralta, Zupančiča, Andreaša, Drabosnjaka, Modrinjaka, Zupana, Bilca in druge —, ki so v tej ali oni smeri pospeševali porast slovenske delavnosti in utrjali v raznih okoljih slovensko jezikovno in kulturno misel. Odličnejše mesto je odkazal Jarniku, o katerem sodi, da je bil po nadarjenosti za pesniško oblikovanje višji od Vodnika, da so njegove pesmi v čustvu pristnejše in v izrazu neposrednejše. S tem je utemeljil pomembnost tega z romantičnimi elementi prepojenega Vodnikovega sodobnika v slovenski literaturi. Tudi Zoisovega osebnega spovednika Ravnikarja je obsežneje karakteriziral, opozarjajoč zlasti na njegovo stilno reformo slovenske proze, ki jo je očistil raznih tujih jezikovnih primesi in jo vse bolj približal živi ljudski govorici.

Tako je dr. Kidrič sukcesivno prikazal razvoj preporodne ideje obenem z natančnim upoštevanjem različnih političnih, kulturnih, socialnih, idejnih in literarnih vplivov, ki so jo vsebinsko ali programske pospeševali, ter pri tem odkril v njeni zgodovinski črti posebno notranjo dinamiko, ki je bistveno slovenska. Praktično avstrijsko prosvetljenstvo, janzenizem, val evropskega racionalizma, francoske demokratične ideje, začetni odmevi nemške romantike, francoska kulturna politika v Iliriji, stiki slovenskih preporoditeljev z Dobrovskim (glej dr. Kidriča knjigo o tem problemu: „Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe“, 1930) — vsa ta in še druga gibanja so globoko posegala v delo in stremljenje našega preporoda, mu uravnavala smer in sproščala njegovo tvornost. Slovenski preporod je bil večkrat rezultanta raznih zunanjih pobud in prav te so sprožile v njem samolastno kulturno dinamiko.

Tudi komparativni literarno-zgodovinski vidik je velike važnosti za pravilno ocenjevanje domačih umotvorov in idej, kajti šele z vestnim primerjanjem vplivov in odbojev lahko doženemo res specifično naše vrednote. Prav zato

so nad vse pomembna komparativna poglavja v Kidričevi knjigi, kajti v njih so ugotovljene vzporednice našega duševnega razvoja z evropskim in podani mnogi novi zaključki, ki večkrat razvrednotijo dosedanja prepovršna mnenja o teh obdobjih naše slovstvene zgodovine. Preporod ni bil osamljen pojav, ni bil nekaj docela slovenskega, ampak je „vzniknil ob močnem sodelovanju gesel časa in zunanjih momentov“ (II, 142), kar priča o njegovi navezanosti na tedanja evropska idejna in literarna gibanja. Od Pohlinove filološke koncepcije preko „Pisanic“, Linhartovega zgodovinskega kriticizma, Zoisovega racionalizma, Vodnikove pesmi pa vse do prvih odmevov romantike pri Jarniku, Primcu in drugih lahko neprestano doženemo zveze s tujimi misleci in tvorci. S tem pač nikakor ne zmanjšujemo prave vrednosti naših mož za tvorbo slovenske kulture, kakor neutemeljeno sodijo nekateri nasprotniki primerjalne literarne zgodovine pri nas, temveč samo točno ugotovimo njih dejanski pomen. Kidričevi evropski okviri imajo veliko prednost še v tem, da se pri razsojanju o vplivih — na primer pri iskanju stikov Slovencev s Herderjem, z nemško romantiko, Dobrovskim in drugimi — opirajo na realno stanje duševnega obzorja preporoditeljev, ki se da izpričati zlasti iz njih čtiva, proizvodov in bibliotek (Herbersteinove, Zoisove, Vodnikove, Kopitarjeve in drugih).

Pri zgradbi celote se je dr. Kidrič oklenil kronološkega literarno-zgodovinskega načela, da bi tako postopoma nakazal razvojno črto preporodnih obdobj in obenem podal logično kavzalno zvezo med posameznimi slovstvenimi procesi. Na ta način je lažje natančno ugotovil nastoj idejnih in literarnih smeri pri nas, pokazal njih razsežnost in tvorno moč, njih višek in izživetje. V tem oziru tvorijo drugi, tretji in četrti snopič v sestavi skladno organsko celoto, dasi so tudi med njimi opazljive manjše izpremembe. Ni dvoma, da nudi kronološka zgodovinska zamisel mnogo metodoloških prednosti, saj najbolj omogoča znanstveno točnost in doslednost. Vse dogajanje se tu v časovni zapovrstnosti smotrno razpleta, gradivo se dá sistematično razvrstiti v enotno razvojno črto, literarna dela dobijo utemeljena mesta, postopne karakterizacije obdobj so mnogo bolj dognane in sintetične, saj tvorijo nekakšne časovne prereze; in tudi komparativni okviri se dado logično vplesti v podajanje. Edina pomanjkljivost tega znanstvenega načrta pa je v tem, da se posameznih osebnosti ne dá prikazati enotno, temveč da se jih nujno mora lomiti in postopno razporejati po poglavjih, kar ustvarja nekakšno razcepljenost. Kljub temu pa se je dr. Kidrič spretno izognil ponavljanju, nepotrebnim dolgovoznostim, preobčutnemu trganju pripovedovanja, dasi bi morda lahko opustil tu in tam nekatere manj važne podrobnosti (n. pr.: naštevanje na str. 259 in 260, 302 in 303, 424 itd.; filološke podrobnosti, poglavja o Zoisovem sorodstvu v tretjem in četrtem snopiču in še razna opozorila), ali jih skrajšal. — Pri periodizaciji se je oprl zlasti na važnejša dela (n. pr. razdobje aktualnosti Pohlinove slovnice 1768—1776; razdobje prvih slovenskih šolskih knjig 1777 do 1779) in na Zoisovo osebnost, kjer je trikrat delil dobo po desetletjih, a dvakrat po petletju. Važna novost v Kidričevi knjigi pa je tudi upoštevanje generacij, kar pogloblja logiko preporodnega literarnega razvoja.

S Kidričevo „Zgodovino slovenskega slovstva“ smo dobili prvovrstno znanstveno delo, bogato po dognanjih in problemih, pomembno po novih odkritjih in sintetičnih zaključkih, ki pomenijo trajno obogatitev slovenske literarne zgodovine.

Anton Ocvirk.